

REPERE BIBLIOGRAFICE

Maria Sinaci, Bioetica și ameliorarea umană. O perspectivă filosofică, Editura Eikon, 2021, 282 p.

În ultimele două decenii, bioetica a devenit o disciplină care se bucură de o atenție tot mai sporită din partea comunității academice românești. După inaugurarea unor dezbateri în domenii precum medicina¹ și teologia², bioetica a suscitată și interesul eticienilor³ de la noi. Consemnăm, așadar, că la sfârșitul anului trecut, cercetătoarea Maria Sinaci, privind dintr-un unghi filosofic tema ameliorării umane, a publicat o lucrare care – prin structură, conținut, sistematizare și problematizare – umple un gol din paleta de studii de referință. Volumul *Bioetica și ameliorarea umană – o perspectivă filosofică* (cuvânt înainte de Ioan Biriș, București, Editura Eikon, 2021, 282 p.) completează propriul capital științific al cercetătoarei și – îndubitabil – îmbogățește și câmpul cercetărilor autohtone. Filosoful Ioan Biriș susține, la rândul său, că lucrarea „este binevenită în spațiul literaturii de specialitate în limba română, căci după câte cunoaștem, până în prezent lipsește o sinteză atât de cuprinzătoare și de clară”⁴.

Cartea Mariei Sinaci reliefează, în cele 10 capitole, conceptele, modelele, tendințele și dezbaterile din sfera bioeticii și a proceselor de ameliorare umană, într-un context în care se impun cu stringență soluții etice. Reflecțiile deliberat filosofice, corelate cu descoperirile științifice recente din medicină, inginerie genetică, nanotehnologie, neuroștiință și biotehnologie, ilustrează critic seducția ameliorării umane și – deopotrivă – riscurile cuantificabile sau nu, în lupta omului/oamenilor pentru supraviețuire.

Plecând de la un astfel de tablou conturat în urmă cu o jumătate de veac, părintele bioeticii, cercetătorul și oncologul Van Ressler Potter a avansat ideea că, „pornind de la implicațiile conceptului de «supraviețuire», se poate face trecerea de la cunoașterea lui «este» la înțelepciunea lui «trebuie»” (p. 16)⁵, determinând astfel depășirea concepției humeene. Continuând analiza ideilor lui V.R. Potter, M. Sinaci susține că „Trecerea de la «este» la «trebuie», în cazul bioeticii, echivalează cu o sinteză între experiența obiectivă a științei (aici a biologiei) și experiența subiectivă a valorilor (aici a valorilor morale)” (p. 17).

Axa pe care se înscrie arhitectura eseului semnat de Maria Sinaci evidențiază diversitatea concepțiilor din câmpul bioeticii și dimensiunile morale în raport cu problemele ce decurg din procesele de ameliorare umană. Esecista preferă să utilizeze termenul de „ameliorare”, și nu de „îmbunătățire” sau „sporire” („enhancement”, în limba engleză), deoarece îi permite să se mențină în cadrul obiectivității interpretative: „«ameliorarea umană», în sensul la care ne referim implică și presupunerea că natura umană este imperfectă și asupra ei se poate interveni prin biotehologii, pentru a maximiza potențialul pe care îl posedă. De asemenea, utilizarea termenului amintit presupune o intervenție externă asupra ființei umane cu scopul de a întări unele caracteristici sau a-i crește atractivitatea” (pp. 130–131).

¹ Vezi Ioan Zanc și Iustin Lupu, *Bioetică medicală: principii, dileme, soluții*, Cluj-Napoca, Editura Medicală Universitară „Iuliu Hațieganu”, 2001, 158 p.

² Sebastian Voicu, *Bioetica creștină: valorile vieții umane în lumina moralei creștine din punct de vedere misionar*, Constanța: [s.n.], 2015.

³ Vezi Maria Sinaci, *Normativitate și bioetică: aspecte filosofice contemporane*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2014, 222 p sau Antonio Sandu, *Bioetica în criză sau criza bioeticii?: o filosofie a pandemiei în societatea medicalizată*, Iași, Lumen, 2020, 427 p.

⁴ Ioan Biriș, „Cuvânt înainte”, în Maria Sinaci, București, *Bioetica și ameliorarea umană: o perspectivă filosofică*, p. 11.

⁵ Maria Sinaci, *op. cit.*, p. 15. De aici, vom face trimiteri la această lucrare indicând în text doar pagina.

Tot din rândul delimitărilor utile în vederea înțelegerii întregului studiu, oferind, împreună cu precedentă, chei de lectură, redăm în cele ce urmează distincția dintre terapie și ameliorare:

„dacă o persoană a fost diagnosticată cu o boală care îi afectează evident capacitatea cognitivă, intervenția pe bază de tratament pentru corectarea / vindecarea bolii poate fi numită terapie. Dacă însă o persoană care nu are nicio problemă la nivel cognitiv și funcționează pe o treaptă medie sau superioară de cunoaștere alege să își crească, de exemplu, puterea de concentrare sau memoria prin consumul de medicamente, atunci este în mod clar ameliorare” (p. 159).

În cele ce urmează, vom prezenta, evident selectiv, idei din cuprinsul lucrării. Maria Sinaci reliefează climatul în care a apărut bioetica și dubla necesitate care a dus la apariția acestei discipline: problemele de mediu și progresul biotehnologiilor. Din gama dezbaterilor filosofice actuale, după cum observă autoarea, se desprinde ideea că nu mai putem vorbi doar de o „bioetică”, ci de o varietate de „bioetici” (p. 19). Plecând de la teza amintită, eticiana pune în lumină șapte dintre cele mai frecvente direcții bioetice care, tipologic vorbind, pun accent pe principii, utilitate, virtuți, responsabilitate sau sunt determinate de următoarele concepții: personalistă, libertariană și feministă. Reținem de aici inițiativa Congresului american din anul 1974 de a proteja ființele umane în noile condiții biotehnologice prin înființarea unei comisii care a realizat *Raportul Belmont* (1978), în care au fost enunțate trei principii – autonomia, binefacerea și dreptatea – prin intermediul cărora „se credea că se poate obține un anumit consens între bioeticieni” (pp. 20–21). Un an mai târziu, Tom L. Beauchamp și James F. Childress aveau să adauge triadei amintite „principiul nefacerii răului” (p. 21).

Natura și artefactele sunt înfățișate din perspectivă diacronică, sub călăuzirea ideii că „bioetica este o sinteză între lumea naturală a viului și valorile morale” (p. 75). Pagini consistente teoretic sunt dedicate și „paralogismului naturalist” și „eticilor anti-humeene”, trecând prin filtrul critic contribuțiile lui Roberto Poli sau pe cea a lui G. E. Moore, despre cel din urmă afirmând că are meritul de „a fi demonstrat convingător că eticul nu poate fi redus la natural” (p. 94). Încercarea lui Hans Jonas de a depăși dogma lui Hume și teoriilor lui Frédéric Nef scot la iveală, tot în această secțiune, diverse tensiuni conceptuale (pp. 94–107). Maria Sinaci efectuează, de asemenea, o serie de nuanțări conceptuale privind „ameliorarea umană” și expune temerile de natură etică fără să piardă din vedere că ființa umană „este însă nu doar subiect valorizant, ci și subiect biologic și social” (p. 111). Examinând critic problema ameliorării umane, cercetătoarea constată că limpezirile „etice sunt dependente de criteriile de umanitate” (p. 128).

Complexitatea procesului de ameliorare umană decurge din faptul că vizează mai multe dimensiuni: „cognitivă, fizică, emoțional-afectivă, morală, cosmetică/estetică și chiar și pe aceea care are în vedere prelungirea duratei vieții” (p. 151). Pentru fiecare tip de ameliorare există provocări etice, dar și temeri specifice. Făcând apel la studiile de până acum, Maria Sinaci susține că ameliorarea umană poate da naștere la o serie de neajunsuri și primejdii, cum ar fi: accesul inegal la resurse, riscul ca în cazul unor examene sau al unor interviuri de angajare persoanele care-și permit să utilizeze medicamente sau dispozitive speciale care stimulează gândirea și memorarea, de exemplu, să aibă rezultate mai bune. Acestor pericole li se adaugă și cel referitor la o posibilă modificare a identității personale. Trebuie luată în calcul, de asemenea, și siguranța consumatorilor, consecințele asupra sănătății lor. „Interesul crescut al oamenilor pentru ameliorarea cognitivă, la școală sau la locul muncă, posibilitatea de achiziționare destul de facilă a produselor respective, inclusiv prin Internet, și consumul tot mai crescut prin autoadministrare necesită aplicarea unei perspective etice” (p. 166). Având ca punct de plecare concepția bioetică a lui B. Baertschi, cercetătoare reliefează încă o serie de temeri, care se desprind din teme care au în vedere procesele de ameliorare umană, cum ar fi neasumarea etică a consumului de neuromedicamente, împiedicarea obținerii unor rezultate remarcabile prin intermediul resurselor intelectuale și fizice proprii, inducerea unei frici de artificial, degradarea stării de bine, instaurarea unei stări de anxietate în raport cu biotehnologiile și față de medicamentele care produc diverse ameliorări. Din alt punct de vedere, Maria Sinaci reliefează potențialul „pierderii autenticității persoanei, dar și a interiorului conștiinței”, cu implicații profunde chiar și în plan social (p. 128).

Investigațiile Mariei Sinaci oferă un veritabil prilej de reflecție asupra condiției umane în raport cu noile descoperiri biomedicale și biotehnologice, privind critic viziuni care își propun mai mult decât o poziție morală autentică sau faptul că omul își este sieși dator în asumarea condiției sale. Corola perspectivelor științifice privind ameliorarea umană se compune din abordări variate precum: abordarea nonterapeutică, funcționalistă, „welfaristă” și europeană. Ceea ce s-a aflat deocamdată este faptul că „există o influență a biologicului asupra gândirii morale”, dar – după cum observă Maria Sinaci – „Regulile specifice pe care le aplicăm în societatea noastră nu sunt date de biologie, ele sunt stabilite de către agenții morali” (p. 181). Câmpul bioeticii stimulează specialiști din diverse domenii (biologie, neuroștiințe și inginerie medicală) pentru aflarea unor soluții cât mai eficiente pentru a veni în sprijinul persoanelor care au un comportament antisocial. Dintre multele inițiative care au ca obiective ameliorarea morală a ființelor umane, reținem din cercetările Mariei Sinaci că în momentul de față se încearcă realizarea unei „pilule de moralitate”, prin intermediul căreia să poată fi redresat comportamentul persoanelor care au deficit de serotonină sau de ocitocină. Reducerea impulsului spre violență e posibilă, de asemenea, prin tratamentul cu ritalin (metilfenidat), un medicament folosit în general pentru diminuarea tulburărilor hiperchinetice. Pe de altă parte, o poziție radicală⁶ include ideea de preselecție etică prin efectuarea unui *screening* embrionar, sugerând eliminarea acelor embrioni care nu corespund canonului etic, un canon deocamdată nedefinitivat. Raportându-se la modalitățile biotehnologice prin intermediul cărora se poate produce ameliorarea morală a unei persoane, cercetătoarea susține că, „deși par să ofere anumite beneficii pentru societate, pot avea efecte negative, chiar nebănuite” (p. 195), luând în calcul următoarele aspecte: „favorizarea abuzurilor; libertatea individuală; identitatea personală și subminarea autonomiei; indeterminarea diversității morale și a dezbaterilor morale; supraestimarea posibilităților de ameliorare morală; atenție redusă la efecte secundare, riscuri și siguranță; o nouă «eugenie» prin proiectarea copiilor morali și selecția embrionară; riscul obligativității ameliorării morale în timp; compromiterea libertății de acțiune imorală” (p. 195). Eseista conchide că „bioameliorarea morală la nivelul omeniului nu este fezabilă” (p. 196). Urmând pe T. Douglas, care susține că oamenii au datoria de a se îmbunătăți moral, și pe J. Harris, care promovează modelele tradiționale, Maria Sinaci consideră că „educația morală tradițională nu poate fi înlocuită. Aceasta produce o schimbare în interiorul omului, în esența sa și este accesibilă tuturor” (p. 203).

Din rândul altor subiecte tratate de M. Sinaci, menționăm utilizarea tehnologiilor în procesul de ameliorare umană – bioconservatoare, bioliberală și biomoderate, dar și reflecțiile asupra dimensiunii globale a bioeticii, fără a neglija faptul că „Entitățile culturale la nivel global și bioetica nu trebuie gândite ca niște realități statice” (p. 241) și fără a ignora faptul că „Tradițiile religioase livrează oamenilor cele mai importante surse de semnificații, astfel că luarea în considerare a religiilor în bioetică este inevitabilă” (p. 243). În fond, toate cadrele teoretice și practice ale bioeticii ar trebui să conducă omeniului la protejarea vieții și a demnității fiecărei ființe umane, punând, în vederea realizării unei construcții bioetice durabile, ca piatră în capul unghiului, următoarea „regulă de aur”: „Tratează oamenii așa cum ai dori să fii tratat și tu” (p. 248).

Maria Sinaci propune o lucrare prin intermediul căreia ne invită să pătrundem în teritoriile captivante ale bioeticii în raport cu ameliorarea umană. Construind cercetarea cu multă rigoare, esențializând și examinând critic și filosofic diverse concepții, perspective și atitudini, definind, delimitând și expunându-și cu claritate punctele de vedere, autoarea volumului *Bioetica și ameliorarea umană: o perspectivă filosofică* instituie, în spațiul culturii române, un cadru de dezbateri asupra unor teme cu care omeniului se va confrunta tot mai mult în viitor.

Gabriel Hasmațuchi

⁶ Vezi, de exemplu, I. Persson și J. Sävulescu, „Getting moral enhancement right: the desirability of moral bioenhancement”, *Bioethics*, vol. 27, nr. 3, pp. 124–131.